

מצביאותו של האלוף יצחק חופי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים

תוכן עניינים

1 מצביאותו של האלוף יצחק חופי בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים

2..... תקציר המערכת

2..... הקדמה

2..... רקע

3..... המאמצים והתהליכים להגברת המוכנות ואופן ביטויים במלחמה

3..... מאמץ להעתקת יחידות למחנות קדמיים ובתחום ההכנות הלוגיסטיות

4..... ארגון המרחב והכנת מכשולים הנדסיים

4..... מערכת הפיקוד והשליטה

5..... האש הפיקודית

5..... סיוע האש האווירית

5..... העורף האזרחי

5..... התכנון האופרטיבי

6..... סיכום

7..... רשימת מקורות

7..... היערות שוליים

תקציר המערכת

כיצד למידה על מצביאי עבר יכולה לשרת את צרכי המצביאות בהווה? מפקד אוגדת הגליל, תא"ל שלומי בינדר מנתח במאמרו את תפקוד האלוף יצחק חופי, מפקד פיקוד הצפון, בחודשים שלפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים ומצביע על שורת תובנות הרלוונטיות לימינו למצביאים בדרג מפקד הפיקוד ומפקד האוגדה. לדעת תא"ל בינדר, חלק מהאתגרים הארגוניים והמבצעיים שעמדו בפני חופי דומים לאלו שהוא, כמפקד אוגדה, התמודד איתם עם כניסתו לתפקיד. כך למשל הצלחתו של אלוף חופי לשכנע את הרמטכ"ל דוד אלעזר לעשות שינויים משמעותיים בתחומי ארגון מרחב הלחימה (למשל סלילת דרכים) ותגבור כוחות ברמת הגולן תרמו תרומה משמעותית להצלחות הפיקוד בזמן המלחמה.

הקדמה

הבחירה בניתוח מצביאותו של יצחק חופי בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים בהקשר ההכנות למתקפת פתע סורית, נבעה מן הדמיון העקרוני שמצאתי בין האתגרים שעמדו בפניו במהלך שנת 1973, לבין האתגרים שעמם נדרשתי להתמודד בכניסתי לתפקיד מפקד אוגדת הגליל. אתגרים אלה היו אירועי 'בין המצרים' (פיגוע במתווה נ"ט בחזית לבנון) והתנתות של מחשב אסטרטגי באוגדה לתיקופה של התפיסה הקיימת.

קווי הדמיון הם שאז כמו היום נדרש המצביא להתמודד עם בעיה מערכתית, במשימת מגננה, אשר דורשת ממנו לנתח מערכת מורכבת, לזהות השתנות בצד הכחול ובצד האדום ולבנות תפיסה שתיתן מענה לאתגר תוך יישום תוכנית עבודה מותאמת ורלוונטית בקבועי הזמן למימושה. יתרה מכך, הפתרונות לאתגר המערכתי מחייבים שילוב עם העולם החוץ-ארגוני, משמע, המענה אינו יכול להתבסס רק על המערכת שבפיקודו הישיר של המצביא. למידת תפקודו של חופי בתחום זה, נראתה רלוונטית לימינו לא רק עקב אופי האתגר המקצועי שצוין מעלה, אלא גם עקב הצורך לחבר שותפים מגורמי הצבא השונים בהיעדר סמכות פיקודית ולרתום עמיתים וממונים להכרה בבעיה המערכתית ולמתן מענה לה.

רקע

האלוף חופי התמודד עם הכנת פיקוד הצפון לחירום ולמלחמה בחזית הסורית. ההיערכות בזירה הצפונית עמדה במתח מול השקעת משאבי צה"ל בחזית הדרומית כנגד הצבא המצרי שנחשב כחזק וכמאיים יותר. הנחת העבודה הצה"לית הרווחת הייתה שלא תתבצע התקפת פתע של צבאות ערב ללא קבלת התרעה על כך, ולפיכך הונחו הנחות יסוד מגבילות ביותר בתפיסת ההפעלה של צה"ל באותם ימים.

האלוף חופי זיהה את ההיסט בתפיסה הצה"לית כבר מתחילת 1973 ונאלץ להתמודד עם האתגר של השתנות פנימית בפיקוד (כולל שלו עצמו) וברתימת גופי המטכ"ל לתרחיש ייחוס שנדמה היה כדמיוני. גם אז, הפתרון לבעיה וההיערכות המיטבית למלחמה בחזית הסורית דרשו יכולות מגופים וזרועות שונים בצבא כגון חיל האוויר, אגף המודיעין, אגף האפסנאות (אג"א) ועוד. גם בצה"ל של אז, לא היו בידי אלופי הפיקוד כלל המרכיבים מכלל הזרועות תחת אחריותם וסמכותם. לפיכך, הפתרון לאתגר דרש רתימה של זרועות נוספות בצה"ל או לחלופין שכנוע המטכ"ל להכפיף לטובת הפיקוד. זוהי הוכחה נוספת לחשיבותה של מצביאות טרום-מלחמתית שאינה נופלת מזו שבשדה הקרב [1].

האלוף חופי התמנה לתפקידו בקיץ 1972. בסוף אותה שנה התפתחו תקריות ירי מנגד (ימי קרב) בין צבא סוריה לצה"ל. בסדרה של מבצעים שכונו "קפיטל" שולבה אש טנקים, ארטילריה וחיל אוויר לתקיפת יעדים ברמת הגולן הסורית. פיקוד הצפון הפיק לקחים ושיפר את יכולות הפיקוד והשליטה שלו. כמו כן, החיכוך המבצעי מתחת לסף המלחמה, בדומה לחיכוך המבצעי שאנו חווים עם חזבאללה בעת הזאת, יצר למידה שכתוצאה ממנה פותחו מענים והואצו תהליכי תכנון אופרטיביים ופעולות בשטח. ההיסטוריה מעידה כי תהליכים אלה היו ממוקדי תרחיש ליום קרב ולא לתרחיש של מלחמה כוללת, ועסקו בעיקר באתגר המבצעי הדחוף ובתרחיש הסביר. ימי הקרב קיבעו את תודעת מפקדי הפיקוד והדרגים שמתחתיהם. עדויות לוחמי באריון בחזית הרמה מעידות על כך שעד בוקר 7 באוקטובר עדיין חשבו שמדובר ביום קרב (פינקל, 2013, עמ' 270-306)

המתח שבין שיפור המוכנות לתרחיש הסביר לבין שיפור המוכנות למלחמה מנוהל באופן תמידי על ידי מפקדים בעלי אחריות גזרתית. מבצעי "קפיטל" שיפרו את השפה המשותפת הבין-חיילית של סדר הכוחות (סד"כ) הזמין בפיקוד צפון וסייעו בפיתוח מומחיות לגזרת סוריה, כגון זו של חטיבה 188 ויחידות מילואים נוספות. מינואר ועד אפריל 1973, שקט הגבול עם סוריה, ייתכן שכתוצאה מהתכוננותה למערכה עם ישראל.

מאפריל ועד אוגוסט 1973 הועלתה כוננות "כחול לבן" בשל התרבות הידיעות על תכונה למלחמה במצרים ובסוריה. האלוף חופי זיהה את ההזדמנות ובמהלך הכוננות הואצו תהליכי בניין הכוח וקיבלו קשב ומשאבים מטכ"ליים. בספטמבר גברו הסימנים למלחמה הולכת וקרבה, עד שביום הכיפורים, ב-6 באוקטובר פרצה המלחמה בהתקפת פתע של הכוחות הסורים והמצרים.

התפיסה שגיבש האלוף חופי בפיקוד הצפון: האלוף חופי סבר כי בהינתן התרעה מסוימת, יעמוד פיקוד הצפון במשימת ההגנה על גבול סוריה רק אם יצליח לנצח בקרב על הזמן כנגד הצבא הסורי. הווה אומר, קצב ריכוז העוצמה הצה"לית לחזית הסורית יהיה מהיר מספיק על מנת לאפשר התמודדות ביחסי כוחות מינימליים כנגד הצבא הסורי. במרכז התפיסה של חופי עמדו שלושה היבטים מרכזיים: זירוז תהליך הצטיידות לקרב של חטיבות המילואים של

הפיקוד בשעות חירום, אפשרו תנועה מהירה למוצאי הלחימה בו מתגולגל ושיפוץ יכולת הלחימה בקווי המגע. קווי הדמיון לאתגרי השעה בגבול הלבנון מעוררי מחשבה.

ניכר כי במציאות גיבש האלוף חופי תפיסה קוהרנטית וברורה. על בסיסה בוצעו פעולות רבות, הן סדורות והן חפזות, להגברת המוכנות בפיקוד הצפון. האלוף חופי אף עשה מאמצים רבים להסטת קשב ומשאבים להגנה על רמת הגולן במסגרת כוננות כחול לבן ובשבועיים שקדמו למבצע. במהלכו, הצליח פיקוד הצפון לבלום את ההתקפה ברמת הגולן ואף להתאושש מהר באופן יחסי, לצאת להתקפות נגד ולהתקפה בשטח סוריה.

למרות ההישגים המשמעותיים, דומה שנעדרים מתפיסתו של חופי ומתוכנית העבודה שנבנתה על בסיסה שלושה מרכיבים בולטים: ראשית, היות התפיסה שבויה בקונספציה המטכ"לית, על אף הסימנים המעידים על מלחמה חזונית ההסתכלות הייחודית והיותה מוטית לתרחיש ימי קרב ולא למלחמה כוללת. שנית, היעדר הניסיון לייצר תהליכים שאינם לינאריים ומאורגנים בתבניות הצה"ליות המוכרות.

התפיסה עסקה בטיוב הקרב על הזמן לצבירת כוחות בחזית ולא שילבה רעיונות המנסים לפרוץ את מסגרת הפסיקה הצבאית המוכרת של צבא היבשה. שלישית, המענים שניתנו בולטים בהיותם פתרונות מבית, החל מארגון הסד"כ בפיקוד הצפון וכלה בביצוע פעולות שהפיקוד ידע לעשות כמעט לבדו בעזרת יחידותיו ואגפיו, למעט העברת הימ"חים למזרח הגליל שדרשו הנחייה מטכ"לית ושיתוף פעולה עם אג"א. ייתכן שעניין זה קשור ברמת השילוביות הבין-זרועית הנמוכה של צה"ל בתחילת שנות השבעים.

המאמצים והתהליכים להגברת המוכנות ואופן ביטויים במלחמה

באפריל 1973 החליט הרמטכ"ל דוד אלעזר על כוננות "כחול לבן". כוננות זו כללה מרכיבים שונים בתחומי הארגון, העברת יחידות לקרבת החזיתות, הצטיידות מוגברת באמצעי לחימה ותחמושת, סלילת צירים, בניית מוצבים, חפירת תעלות נ"ט, הנחת שדות מוקשים ועוד. המאמר יפרט את השינויים שנעשו בתחומי העתקת יחידות למחנות קדמיים וההכנות הלוגיסטיות; ארגון המרחב והכנת מכשולים הנדסיים; מערכת הפיקוד והשליטה; האש הפיקודית; סיוע האש האווירית; העורף האזרחי והתכנון האופרטיבי. בכל אחד מהתחומים יתוארו הפעולות שנעשו לפני המלחמה ואופן ביטויים במלחמה עצמה (אשר, 2008, עמ' 35-64; אורן, 2013, עמ' 140-148, 157-163, 172-175).

מאמץ להעתקת יחידות למחנות קדמיים ובתחום ההכנות הלוגיסטיות

בקיץ 1973 הועבר הימ"ח (יחידת מחסני חירום) של חטיבת הגיוס המהיר 179 (טנקי שוט – קל) לאזור ראש פינה. מהלך זה אפשר לצייד את לוחמי חטיבה 7 בטנקים אלו ולהעלותם לרמה עוד במהלך צבירת הסד"כ ברמת הגולן לפני תחילת הלחימה. כמו כן, פלוגת טנקים מגדוד 266 של חטיבה 179 הצליחה לצאת ממחנה פילון לעבר נפח בליל הלחימה הראשון. יחד עם שתי פלוגות נוספות של הגדוד שהגיעו לנפח לפנות בוקר הם ניהלו קרבות בלימה מול כוחות סוריים. גדוד 96 מחטיבה זו נכנס לקרב מכיוון ציר יהודיה כבר בשעה 05:00.

גם ימ"ח חטיבת הטנקים 679 הועבר במחצית הראשונה של 1973 ממזרח לראש פינה. מחלקת טנקים מחטיבה זו נתקלה ב-7 באוקטובר בשעה 02:00 בכוח סורי שניסה להתקדם לצומת קצבייה. כוחות מגדוד 5 וגדוד 289 עלו כבר ב 07:00 בציר גשר בנות יעקב (אור, 2003, עמ' 219-226).

במהלך 1973, הועברו חטיבות 4 ו-9 (גדודי שרמן מיושנים) למחנות עורפיים בחיפה. הכוחות הראשונים מחטיבות אלו הגיעו לרמת הגולן רק בשעות הצהריים של ה-7 באוקטובר.

קרבתם של כוחות המילואים האיכותיים של פיקוד צפון ללחימה אפשרה תנועה על הזחלים והגעה בזמנים רלוונטיים (כמעט ברגע האחרון) לקרבות הבלימה ברמת הגולן. לכוחות אלו הייתה חשיבות אדירה בבלימת הצבא הסורי בליל הלחימה הראשון ובבוקר יום הלחימה השני ובמידה רבה הם שעיצבו את תוצאות היממה הראשונה ללחימה. יש לציין כי הכוחות הגיעו בטפטופים וללא תהליך מעבר משגרה לחירום (מעמ"ל) חטיבתי מלא (אור, 2003, עמ' 78). על חשיבות העתקת הכוחות מהבסיסים בחיפה לאזור ראש פינה מעידה גם הגעתם, כאמור, של כוחות מחטיבה 4 ו-9 רק בשעות הצהריים של יום הלחימה השני. הישג מרשים כשלעצמו אך בעל משמעות קטנה יותר בקרבות הבלימה הקשים של השעות הראשונות למלחמה.

תחמושת הטנקים הועברה ממחסנים בעורף למחסני חירום קדמיים של החטיבות. בעקבות דילוג זה, לא היו בחלק ממחסני החירום משטחים לתחמושת או שלא היו די מקומות לאחסנת התחמושת עבור כל היחידות. תוכנו חוות תחמושת בקרבת מחסני החירום אך הן לא הספיקו להיבנות עד למלחמה. מצבורי התחמושת שהוכנו בלב רמת הגולן שירתו היטב את הכוחות הלוחמים ביום הראשון של המלחמה.

בטיכנו של דב, כוחות המילואים שקומו למרחב ואש פינה נכנסו ללחימה וזמן 12 שעות נזג גיטס. זמן 24 שעות היה כל מערך המילואים הפיקודי מעורב בלחימה או ערוך לקראתה. בבחינה של שילוב הכוחות במלחמה מול הצבירה המתוכננת בתוכנית האופרטיבית למלחמה כוללת ('סלע'), אשר הגדירה פ+36 לצבירת הכוחות, אין ספק שלמאמץ הלוגיסטי ולארגון מחדש של פריסת הכוחות שהוביל חופי, הייתה חשיבות מכרעת בהתמודדות עם התקפת הפתע הסורית.

פגישת התייעצות בכירים במפקדת פיקוד צפון במהלך מלחמת יום הכיפורים, יושב באמצע התמונה ומצביע על המפה אלוף פיקוד הצפון יצחק חופי (מקור: ויקיפדיה).

ארגון המרחב והכנת מכשולים הנדסיים

על מנת לקצר את משך הזמן מהגיוס ועד להיערכות בעמדות נבנו גשרי ביילי על הירדן במקביל לגשר בנות יעקב וגשר אריק ונפרצו דרכים חדשות באורך כולל של 140 ק"מ מהמחסנים החטיבתיים לגשרי הירדן ומשם לעמדות ברמת הגולן. דרכים אלו אפשרו במלחמה את העלאתם של כוחות משוריינים במספר צירים ונתיבים לרמה אל מול מאמצי הלחימה הסוריים. כמו כן, נערכה פעילות הנדסית לחיזוק קווי ההגנה. נבנו רמפות לטנקים ששימשו את הטנקים בקו החזית, הועמקה תעלת הנ"ט בשני מקטעים באורך כולל של 12 ק"מ אך זו לא הושלמה בשל מחסור תקציבי.

התעלה הוכיחה את עצמה במלחמה, אך הישגי הבלימה שלה היו נקודתיים וזמניים בלבד אל מול רוחב החזית ברמת הגולן. חפירת תעלות הנ"ט בחזית הייתה רכיב הגנתי שנכון היה להעצימו טרם המלחמה, אך ייתכן שרתימת המשאבים לפרויקט בהיקף כזה, שחורג בדרך כלל ממסגרת התקציב הפיקודית, לא זכתה לשכנוע מספק ולמיקום גבוה יותר בסדר העדיפויות של צה"ל ומשרד הביטחון.

מערכת הפיקוד והשליטה

במהלך 1973 זורחה הקמתה של אוגדה 210 בפיקודו של אלוף דן לנר אשר תוכננה להיות מוקמת ב 1974. היחידות באוגדה נבנו על בסיס יחידות שהיו קיימות במערכים השונים של הפיקוד. האוגדה הופעלה במלחמה (כשנה לפני המועד המתוכנן), תחילה למשימות הגנה ממערב לירדן ולאחר מכן בצוהרי ה-7 באוקטובר היא קיבלה את האחריות על דרום רמת הגולן. בהמשך הלחימה היא היוותה מרכיב מרכזי בהתקפת הנגד נגד כוח המשלוח העיראקי. הקדמת הקמתה של האוגדה אפשר חלוקה נכונה יותר של הפיקוד והשליטה (פ"ש) על כלל המרחב הגאוגרפי של רמת הגולן והתמודדות טובה יותר בבלימת הסורים ובהשבת המצב לקדמותו.

מפקדת אוגדה 36 בפיקוד תא"ל רפאל איתן (רפול) הוגדרה כבעלת האחריות המבצעית על רמת הגולן בחירום וקודמה במסגרת כוננות 'כחול לבן' לאזור ראש פינה. מעבר זה אפשר להפעיל את אוגדה 36 במהירות כבר בבוקר של 6.10-6 באוקטובר ולתת לה אחריות על גזרת דרום רמת הגולן כבר בלילה הראשון ללחימה (איתן וגולדשטיין, 1985, עמ' 131). גיוס של מפקדת אוגדה ויחידותיה באופן שיספיק לקבלת אחריות גזרתית ב-12 שעות מרגע הפעלתה הינו הישג מרשים המצביע על תכנון נכון של מערך הפ"ש.

האש הפיקודית

בחודשים שקדמו למלחמה סומנו ונמדדו באופן מדויק עמדות הארטילריה המתוכננות ונחפרו עמדות ששימשו את הסד"כ הארטילרי הסדיר בתחילת המלחמה. הפיקוד אף טרח לקדם בחודשים שלפני המלחמה כ-7000 פגזים למחנה הלוגיסטי בצנובר. על אף חשיבותה בתחילת המלחמה חושבה כמות הפגזים לפי מפתח ימי קרב ולא נתנה מענה מספק ליום המלחמה הראשון. כמו כן, קודם האגד הארטילרי 212 (השייך לאוגדה 36) לאזור ראש פינה. פעולה זו הוכחה כיעילה ביותר כאשר כבר בשעות הלילה המוקדמות של ה-6 באוקטובר הגיעו שני גדודים ראשונים של האגד לשטחי הפריסה שלהם, והחלו לסייע לכוחות הלוחמים בעמדות ממערב לירדן.

כלקח ממבצעי "קפיטל", נפרסו תצפיות קבועות לטובת הכוונת האש באתרים שולטים לאורך הקו. ביומיים הראשונים של המלחמה היו תצפיות הקו 'העיניים' היחידות של פיקוד צפון, הן אספו מודיעין ואפשרו הפעלת אש יעילה של הסוללות.

מאמץ האש הפיקודי הוכח כאפקטיבי ביממה הראשונה למלחמה וההשקעה בהעברת הימ"ח של אגד 212 לגליל השפיעה על המלחמה כולה. למרות זאת, ניכר כי המאמץ היה מוטא לתרחיש ימי קרב ולא מלחמה כוללת כפי שיעידו כמויות התחמושת ברמת הגולן.

סיוע האש האווירית

היעדר העומק ברמת הגולן והעדיפות הסורית בארטילריה (בכמות ובעוצמה) חייבו סיוע משמעותי רב יותר של חיל האוויר בתוכנית המגננה מזה שתוכנן מראש ושהיה בפועל. לצורך כך, נדרש היה לבנות תוכנית להתמודדות עם איום האזור מוכה הטילים (האמ"ט) ברמת הגולן הסורית. איום אשר היה מוכר והובן אך לא הופנם דיו. על ההבנה יעיד המהלך של הקמת מגדלי 'צא כיוון' בגולן לצורך הפעלת מטוסים לתקיפה באמ"ט במחצית הראשונה של 1973^[2]. נבנתה תוכנית בחיל האוויר לטובת סיוע לכוחות היבשה ללא עליונות אווירית (תוכנית 'שריטה') אך היא לא תורגלה, ולא הופעל על חיל האוויר לחץ מצד הפיקוד ליצירת הכשירות הנדרשת.

בתוכנית 'שריטה' הוגדרו טייסות ומרחבי תקיפה, אך נכתב בה שמודיעין על כוחות האויב יינתן בזמן אמת על ידי כוחות היבשה. עבור הקורא בן ימינו יש לציין כי לא ניתן היה להכין "בנק מטרות" אל מול מתקפה סורית, שכן זו התבססה על אלפי כלי רכב קרב משורייני (רק"ם) שנעו בשטח. עקב מתקפת הפתע, מערך קציני התיאום האוויריים לא פעל כפי שתוכנן, לפיכך היו קשיים ניכרים בהעברת מודיעין על מטרות קרקעיות למטוסי חיל האוויר. יש לציין לזכותו של חופי, כי הוא הבין היטב שהסיוע לפיקוד הצפון מותנה בהשגת עליונות ושאל ישירות את מפקד החיל האוויר בני פלד אם הוא ערוך להתמודדות עם מערך הטק"א (טילי קרקע-אוויר) מבוסס ה S-A-6-שלהלך והצטבר ברמת הגולן. פלד ענה לו שאכן יש בעיה (מיכלסון ומלצר, 2002, עמ' 355).

כשכבר הוחלט על הסטת חיל האוויר מפיקוד הדרום לחזית רמת הגולן ביממה הראשונה למלחמה לטובת נטרול הטק"א לתכליות המוזכרות לעיל (מבצע דוגמן 5), נכשל מבצע זה, והמאמץ הועתק שוב לחזית הדרום. מחד גיסא, הצליח האלוף חופי להשפיע על הצורך להסיט את המאמץ האווירי לחזית הסורית בליל ה-6 באוקטובר, אך מאידך גיסא, מאמץ זה לא נשא פרי בעיקר כתוצאה מהיעדר מודיעין קרקעי לתקיפת מטרות אויב ניידות וגם עקב אי השגת העליונות האווירית שהקשתה על פעולת חיל האוויר במרחב. מאמץ זה היה מאוחר מדי ומעט מדי, פעולות חיל האוויר בתחילת המלחמה תועדפו לחזית המצרית וכשפעל חיל האוויר בסוריה היו פעולות אלו ממוקדות בתקיפת תשתיות לאומיות, יעדי איכות וטק"א. בין היתר נתקפו גם שיירות טנקים ואספקה סוריות וניתן סיוע לכוחות השריון בהגנה אך בכמויות קטנות בהרבה מחזית הדרום.

בסיכומו של דבר, מאמץ הסיוע האווירי לא מיצה את הפוטנציאל שלו בבלימת התקפת הפתע, בסיוע למגננה ובהשבת המצב לקדמותו. בשונה מהפעולות האקטיביות של פיקוד הצפון לקידום יכולות יבשתיות לכיוון רמת הגולן בשנה שקדמה למלחמה, לא בוצעו פעילויות בין-זרועיות מספקות לשיפור האפקטיביות של חיל האוויר במלחמה ובבלימת התקפת הפתע. יתרה מכך, השינוי בפריסת ההגנה האווירית הסורית ברמת הגולן שפגמה באפקטיביות ההתרעה, לא קיבל מענה מקדים בדמות עדכון התוכניות האופרטיביות, כך ש'שריטה' תותאם לתמונת המצב החדשה.

העורף האזרחי

הוכנה תוכנית פינוי לנשים ולילדים מיישובי רמת הגולן במסגרת תוכנית ההגנה אשר סוכמה ב-31 במאי 1973. תוכנית זאת נשמרה בסוד והופעלה על ידי חטיבה 820 בתזמון נכון ובהצלחה בבוקרו של יום כיפור.

התכנון האופרטיבי

מאפריל 1973 שקד הפיקוד על עדכון התוכניות האופרטיביות. בשל החשש שמשך ההתרעה התקצר מאוד נבנו תוכניות אופרטיביות לצבירת הכוחות, לפריסתם ולהפעלתם בהגנה מול התקפה סורית אפשרית. הוגדרו שני אזורים עיקריים שדרכם יחדרו דיביזיות סוריות לרמת הגולן, פתחת קונטרה ופתחת רפיד. תוכניות המגננה עסקו בעיקר בצבירת סד"כ,

ונשענו על ההתנהלות המטכ"לית כי ויתור זהו עו מוקדמות של אמן למונקפות איב שונאפשו צביות טו כ של שתי אוגדות (650 טנקים) תוך 36 שעות. במקרה של התקפת פתע היה על כוחות הסדיר לבלום את ההתקפה בתגבור של שתי חטיבות טנקים תוך ביצוע התקפות נגד של אגרופי שריון. הנחת היסוד הייתה שבהיעדר עומק אסטרטגי לא ניתן לממש קרב הגנה נייד תוך ויתור על שטח כמצווה בצורת קרב הגנה. התוכניות נבחנו ב-26 באפריל וב-8 במאי ולמרות השינוי בהבנת תמונת המצב בפיקוד הצפון, בהיעדר רכיב הצילום האווירי במודל ההתרעה, לא בוצעו בהן שינויים משמעותיים. יש לציין כי המטכ"ל לא קיים משחק מלחמה במתאר הגנה כמתבקש נוכח הערכת המצב הפיקודית.

שתי התוכניות שהיו אמורות לאפשר את צבירת הכוחות ולספק פתרונות להגנת רמת הגולן מול דרך פעולה אפשרית (דפ"א) של תקיפה מוגבלת היו תוכנית 'חול ים' ותוכנית 'גיר'. תוכנית 'חול ים' התבססה על הסד"כ הסדיר בלבד (שלושה גדודי טנקים, עשר סוללות ארטילריה ושני גדודי רגלים במוצבי הקו) והוגדרה מוכנות תוך 24 שעות מפקודה. תוכנית 'גיר' הוגדרה כתוכנית המינימלית המאפשרת הגנה על רמת הגולן והתבססה על סד"כ סדיר מוגבר ביחידות מילואים (שתי חטיבות טנקים, 15 סוללות ארטילריה ושני גדודי החי"ר במוצבי הקו). הוגדרה מוכנות החל מפ' + 30 = רגע הקריאה לכוחות המילואים). למלחמה כוללת הוכנה פקודת 'סלע' שכללה את כל הסד"כ של פיקוד צפון והוגדרה המוכנות מפ' + 36 שעות[3].

למרות ההשתנות בתמונת המצב, הפיקוד לא בנה תוכנית מפורטת למקרה של התקפת פתע. לראיה, מרגע שנבט החשש להתקפה כזאת של הסורים החלה צבירת סד"כ במתווה 'גיר' שניסה לתת מענה קרקעי לימי קרב, אך לא נתן מענה מערכתי לסוג המלחמה שהתפתח בפועל[4].

בשבועיים שלפני המלחמה עלתה הערכת הסבירות למלחמה בפיקוד הצפון. האלוף חופי זיהה נכון את תמונת המצב וביקש מהמטכ"ל להשאיר בכוונות את חטיבת המילואים 179 שביצעה תרגיל גיוס חירום. חופי נענה בשלילה. חופי אף עשה מאמצים לייצר את תחושת הדחיפות במטכ"ל ובדרג המדיני. בהערכת המצב על התוכנית הרב-שנתית ב-24 בספטמבר הוא נטל את רשות הדיבור ללא תיאום עם הרמטכ"ל, והביע את חששותיו בפני שר הביטחון דיין. כתוצאה מכך אילץ דיין את הרמטכ"ל אלעזר לדון בטענותיו של חופי על בעיית ההתרעה ברמת הגולן. כמו כן, התעקש חופי על תגבור רמת הגולן בטנקים וקיבל לידייו את חטיבה 7, שהשאירה את הטנקים בסיני ועלתה לרמת הגולן עם הטנקים של חטיבת המילואים 179. הימצאות טנקי חטיבה 7 בחזית רמת הגולן בפתיחת המלחמה שינתה את תוצאות קרב הבלימה (גולן, 2013, עמ' 163-166).

סיכום

ניכר כי האלוף חופי הכיר היטב בצורך להתכונן למלחמה ואף הוביל במציאות את פיקוד הצפון לפעולות משמעותיות בבניין הכוח. במבחן המציאות פעולות אלו אפשרו את בלימת הצבא הסורי ברמת הגולן. בין הבולטות שבהחלטותיו ובפעולות שהוביל: העתקת כוחות המילואים למרחב הגליל המזרחי וארגון המרחב, אשר אפשרו ניווד כוחות מהיר לרמה בשעות הראשונות של המלחמה. הסדרת הפ"ש שהוביל חופי להגברת זמינותה של אוגדה 36 והקמת מפקדת אוגדה 210, אפשרו ניהול נכון יותר של הקרבות ברמת הגולן וקבלת אחריות של האוגדות לגזרתן בזמנים קצרים. פעולות אלו נתנו מענה להתקפת הפתע על אף שלא תוכננו לתרחיש זה. יש לציין כי הפעולות שהוביל האלוף חופי יצרו קצב מהיר ביותר של צבירת סד"כ המילואים בחזית רמת הגולן, מהלך שצריך להוות השראה לכוחות של ימינו. זהו מקרה בוחן ושיעור חשוב בחשיבותו של המענה הבסיסי העקרוני המייצר גמישות רבה יותר מבניין כוח והנותן מענה לתרחיש ספציפי.

האלוף חופי הצליח לנצל היטב את העלאות הכוננות ברמת הגולן לצורך האצת תהליכי בניין הכוח הפיקודיים ואף השפיע על הערכת המצב בשבועיים שלפני המלחמה. כתוצאה מהלחץ שהפעיל הוסטו כוחות לרמת הגולן ואלה סייעו בבלימת התקפת הפתע.

על אף ההצלחות שפורטו בתהליכי בניין הכוח, חלק מהם היו מוטים לתרחיש יום הקרב ולא לתרחיש של מלחמה כוללת (כתוצאה מההיכוך המבצעי במחצית השנייה של 1972). ניכר כי האלוף חופי היה נתון במתח שבין מתן מענה לצורך המבצעי השוטף (יום קרב) לבין מתן מענה שלם יותר למלחמה.

בנוגע להיבט התפיסתי, הפעולות שאותן הוביל חופי התבססו על תפיסה שגויה שתהיה מידה מספקת של התרעה למלחמה (קודם כל ברמה המטכ"לית, אך גם ברמה הפיקודית). האלוף חופי הבחין בהיסט המתפתח בדמות קיצור זמן ההתרעה עד להפיכתו ללא רלוונטי אל מול התוכניות הקיימות. ניתן לשער כי תובנה זו התפתחה באופן הדרגתי ו'בקעה' בשבועיים שלפני המלחמה, תעיד על כך התערבותו הבוטא מול שר הביטחון ב-24 בספטמבר. למרות זיהוי ההיסט, לא תוקפה התפיסה, לא עודכנו התוכניות ולא בוצעו תרגילים בחזית רמת הגולן (באופן כללי צה"ל הזניח את תרגול ההגנה בשנים שלאחר מלחמת ששת הימים). במובן הזה, אנו למדים על חשיבותה של גיבוש תפיסה ברמת האוגדה והפיקוד המתכתבת עם המגמות הצה"ליות אך לא בהכרח נשענת על הנחות היסוד שלהן. עניין זה קשור לתפיסת האחריות ולהבנת תמונת המצב והמגמות המתהוות מזווית הסתכלות גזרתית ייחודית, המשלימה נקודות עיוורון מטכ"ליות.

נדמה שכלל הפעולות שאותן נקט הפיקוד לאורך שנת 1973 לקו בפרשנות של המציאות בעזרת מושגים ותבניות מחשבה מוכרות. לא נעשה ניסיון לייצר "מעגלי אבטחה" בהובלת הפיקוד לחיזוק ההתרעה המוקדמת שבבסיס התפיסה, על אף זיהוי נקודות התורפה בחודשים שקדמו למלחמה. עניין שהוא בבחינת מתן מענה מסוים לדפ"א המסוכנת לתוכנית. כמו כן, אילו הייתה מתפתחת תפיסה מתאימה די זמן מראש, ניתן היה לשפר את קטלניות המענה

באש לוחמנות פועל, בפיתוח יכולת נשיא איתן אפקטיביות ולא דן בהסתמכות מוחלטת על עליונות השו"ן והישו אלי (צה"ל דחה עקרונית את רעיון השימוש בנ"ט). מעניין לראות עד כמה ה'קונספציה' של הישענות על התרעה עיצבה את תהליכי ההיערכות וארגון המרחב ולא השפיעה רק על התוכניות המבצעית ועל הערכות המודיעין. אסייג ואומר כי זוהי הסתכלות על המצב דרך עיניו של קצין בצה"ל של שנת 2020 וייתכן שהיא גורמת עוול לאלוף חופי שפעל בארגון שונה והרבה פחות משולב ברמה הבין-זרועית.

חלק ניכר מהפעולות שביצע הפיקוד היו ממקורותיו, בסמכותו או בפיקודו המלא. היעדר החיבור של חיל האוויר לתכנון ולבניית מענה מקדים לבעיית האמ"ט כמו גם החיכוכים עם אמ"ן והקושי בגיוס המשאבים לחפירת תעלת הנ"ט רומזים על בעיה בבניית הבנה משותפת בין הפיקוד לבין חלק מזרועות ואגפי המטכ"ל.

לסיכום, האלוף חופי השפיע באופן דרמטי על הערכת המצב וקבלת ההחלטות בשבועות שקדמו למלחמה. במציאותו טרם המלחמה הצליח לייצר כלים ויכולות צבאיות לבלימת הסורים ברמת הגולן למרות ההפתעה. יחד עם זאת, המאמר מדגיש את חשיבותם של הצורך בהשתנות מהירה מול הערכת המצב ושל יצירת שותפויות למתן מענים רלוונטיים. זוהי צידה משמעותית למסע לגיבוש תפיסה חדשה וליצירת המענים לאתגרים המתפתחים בגזרת אוגדת הגליל.

רשימת מקורות

- אור, אורי. (2003). **אלה האחים שלי**. ידיעות ספרים, תל-אביב.
- אורן, אלחנן. (2013). **(תולדות מלחמת יום הכיפורים**. מודן ומחלקת היסטוריה של צה"ל, תל-אביב.
- איתן, רפאל וגולדשטיין, דב. (1985). **(רפול: סיפור של חייל**, ספרית מעריב, תל-אביב.
- אשר, דני (עורך). (2008). **(הסורים על הגדרות**. מערכות תל-אביב.
- גולן, שמעון. (2013). **(מלחמה ביום הכיפורים – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**. מודן, מערכות והמחלקה להיסטוריה, בן-שמן.
- מיכלסון, בני ומלצר, אפי (עורכים). (2002). **(מלחמת יום הכיפורים – קתדרת מפקדים וחוקרים**. העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית שליד אוניברסיטת תל אביב והמרכז לחקר כוח המגן מוסדו של ישראל גלילי.
- פינקל, מאיר (2013). **(אתגרים ומתחים בתהליך בניין**. מערכות, תל-אביב.

הערות שוליים

[1] ראה ההכנות שביצע רא"ל יצחק רבין לפני מלחמת ששת הימים.

[2] מגדלי 'צא כיוון' נועדו לאפשר לצוות המטוס לאפס את מערכת הניווט האינרציאלית לפני הכניסה לתקיפה בשטח סוריה. היו כאלה גם לאורך תעלת סואץ בדרום.

[3] אוגדה 36 לפני (שלוש חטיבות) ואוגדה 210 (שלוש חטיבות) כעתודה פיקודית למשימות הגנתיות והתקפיות.

[4] בימים שלפני המלחמה ובעקבות ההתרעות בוצעו פעולות במטכ"ל ובפיקוד צפון לצבירת סד"כ סדיר נוסף ובכלל זה כוחות מחטיבה 7 וסוללות ארטילריה (כולל סוללת תותחי 175 מ"מ של פצ"ן).